

Інтерактивні методи навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів

Анотація. У статті розкрито сутність і особливості інтерактивних методів навчання, представлено характеристику їх різновидів та теоретичне обґрунтування доцільності використання вказаних методів як ефективних засобів активізації пізнавальної діяльності студентів у навчально-виховному процесі вишу. Обґрунтовано значення інтерактивних методів навчання як умови взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості. Підкреслюється значення тісного взаємообумовлюючого зв'язку засвоєння знань і їх використання під час вирішення практичних завдань при організації пізнавальної діяльності студентів.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, ситуація, пізнавальна діяльність, активізація пізнавальної діяльності.

А.А. Стеценко Интерактивные методы обучения как средство активизации познавательной деятельности студентов.

Аннотация. В статье раскрыта сущность и особенности интерактивных методов обучения, представлена характеристика их разновидностей и теоретическое обоснование указанных методов как эффективных средств активизации познавательной деятельности студентов в учебно-воспитательном процессе вуза. Обоснована роль интерактивных методов обучения как условия взаимодействия участников учебного процесса на основе сотрудничества и совместного творчества. Подчеркивается значение тесной взаимообуславливающей связи усвоения знаний и их использования во время решения практических задач при организации познавательной деятельности студентов.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, ситуация, познавательная деятельность, активизация познавательной деятельности

A. Stetsenko. Interactive teaching methods as a means of activating cognitive activity of students

Abstract. The article reveals the essence and features of interactive teaching methods, describes the characteristics of their varieties and the theoretical substantiation of these methods as effective means of enhancing students' cognitive activity in the educational process of the university.

Keywords: interactive teaching methods, situation, cognitive activity, enhancing cognitive activity

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства, пов'язаний з новими економічними і соціокультурними умовами, передбачає якісно новий рівень вищої педагогічної освіти, одним із стратегічних завдань якої є формування освіченої, творчої, конкурентоздатної особистості майбутнього вчителя. Якісна підготовка студентів до професійної діяльності потребує упровадження у навчальний процес інтерактивних педагогічних технологій, потужним механізмом реалізації яких є використання інтерактивних методів навчання.

Спонукаючи студентів до активної пізнавальної діяльності, інтерактивні методи навчання забезпечують взаємодію учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості, самостійну теоретичну й практичну діяльність студентів, тісний взаємозв'язок засвоєння знань і їх використання під час вирішення практичних завдань, що потребує пошуку і відбору нової інформації, видозмінення звичних дій, ініціативи, розумового напруження та виявлення вольових зусиль у процесі пізнавальної діяльності.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що ідеї активізації навчання висловлювалися вченими протягом усього періоду становлення і розвитку психолого-педагогічної науки. Психологічні аспекти проблеми активізації пізнавальної діяльності були в центрі уваги П. Блонського, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін.. Т. Алексеєнко, Л. Арістова, О. Вербицький, О. Киричук, О. Лернер, Г. Щукіна та інші досліджували загальні проблеми активізації пізнавальної діяльності індивіда. Питання активізації пізнавальної діяльності студентів засобами інтерактивних методів навчання стали предметом наукового пошуку А. Бадаєва, Дж. Диксона, А. Долгорукого, Н. Мамаєвої, М. Махмутова, А. Панфілової, А. Смолкіна, Ю. Сурміна, П. Шевчука, О. Сидоренка, В. Чуби та ін.. Проте проблема використання інтерактивних методів навчання як засобів активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі фахової підготовки потребує подальшого дослідження.

Мета статті: розкрити сутність і особливості інтерактивних методів навчання, здійснити характеристику їх різновидів, обґрунтувати доцільність упровадження вказаних методів у навчальний процес вишу.

Виклад основного матеріалу. У педагогіці в усі часи існували дві протилежні концепції навчання: авторитарне навчання і гуманістичне навчання. Авторитарне навчання тлумачиться як примусове, безособистісне, занадто інтелектуалізоване, спрямоване тільки на засвоєння готових знань і вмінь та їх відтворення. В авторитарному навчанні йде поляризація за активністю: викладач інструктує, інформує, студенти сприймають цей вплив і відтворюють інформацію. Гуманістичне навчання – це вільне навчання, яке, включаючи елементи

самодіяльності студента, спрямоване на засвоєння знань як власної цінності, як засобу пізнання світу і себе, розвиток самостійності, ініціативи студентів, готовності осмислено і творчо засвоювати і використовувати набуті знання, вміння та навички у своїй навчальній і майбутній професійній діяльності.

Забезпечити гуманістичну спрямованість навчання, як зазначає А. Панфілова, покликані інтерактивні технології «...які побудовані на цілеспрямованій та спеціально організованій груповій та міжгруповій діяльності, зворотному зв'язку між усіма її учасниками задля досягнення взаєморозуміння та корекції навчального та розвивального процесу, індивідуального стилю спілкування, рефлексивному аналізу [7, с.24]

Механізмом реалізації завдань інтерактивних технологій виступають інтерактивні методи навчання, які, за твердженням науковців (А. Панфілова, Ю.Сурмін, О.Сидоренко, П.Шевчук, П.Фенрих та ін.) підвищують результативність навчання не за рахунок збільшення обсягу інформації, що переробляється, а завдяки глибині й швидкості її переробки, підсилюють інтерес і мотивацію, розвивають здатність до самостійного навчання, забезпечують в максимально можливому ступені зворотний зв'язок між студентами й викладачами, що, перетворює навчання в інтерактивний процес, який активізує пізнавальну діяльність студентів. Активізація пізнавальної діяльності передбачає тісний зв'язок засвоєння знань із застосуванням їх під час вирішення завдань, які потребують від студентів пошуку нового, видозмінення звичних дій, ініціативи, наполегливості, розв'язання завдань проблемного характеру

Теоретичний аналіз проблеми засвідчує, що у психолого-педагогічній літературі виокремлюються ігрові й неігрові інтерактивні методи навчання. Предметом нашого дослідження є неігрові інтерактивні методи навчання. На підставі аналізу наукових праць [3, 8, 10, 11, 13).] в системі інтерактивних методів нами були виділені зокрема: аналіз конкретної ситуації, розв'язання ситуаційних задач, метод інцидентів, евристична бесіда, метод лабіринту дій, інверсія, кейс-метод, метод. мозкової атаки.

Зазначимо, що вказані методи функціонують на основі феномену «ситуація», яка тлумачиться О.Сдоренком, В.Чубом як «динамічна система взаємин тих, хто спілкується, яка ґрунтуючись на відображенні об'єктів і подій зовнішнього світу, породжує потребу в цілеспрямованій діяльності для вирішення мовленнєво-розумового завдання й живить цю діяльність» [10, с. 69]. Розглянемо перелічені методи та особливості їх використання у навчально-виховному процесі вишу.

Теоретичний аналіз означеної проблеми свідчить, що найбільш розповсюдженим інтерактивним методом є метод аналізу конкретної ситуації. З позиції В. Ягупова даний метод передбачає презентацію

реальної або імітованої ситуації, проведення групової дискусії, метою якої є виявлення різних поглядів на ситуацію шляхом детального, глибокого обговорення її змісту і тим самим забезпечення об'єктивного аналізу. У процесі інтерактивної взаємодії відбувається формулювання і остаточне оформлення групового оптимального рішення, яке задовольняє більшість учасників дискусії; підведення підсумків викладачем. Як зазначає А. Смолкін ефективності застосування цього методу сприяє тісний зв'язок теорії з практикою шляхом урахування досвіду студентів, що мав місце в їхній практичній діяльності. Послугування методом аналізу конкретної ситуації забезпечує розвиток у студентів аналітичного мислення, здатності до вибору оптимальних варіантів вирішення різноманітних, інколи дуже важких і складних проблем професійного характеру [11].

Особливе місце серед інтерактивних методів навчання займає метод ситуаційного аналізу, який за твердження науковців (М. Малинин, А. Панфилова, О. Синдоренко, Ю.Сурмин, В.Чуб та ін.), забезпечуючи постійну взаємодію суб'єктів навчальної діяльності (студентів і викладачів) за допомогою прямих і зворотних зв'язків, вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми, сприяє цілеспрямованій активізації мислення, самостійному творчому прийнятті рішень, підвищенню ступеня мотивації та емоційності студентів.

Безумовно, не кожен ситуацію можна розглядати як ситуаційну задачу. Така ситуація окрім матеріалу для аналізу, обов'язково повинна містити і проблему, що потребує вирішення. Активізація пізнавальної діяльності опосередковується вирішенням проблемних ситуацій, якщо їх зміст виходить за межі актуального розвитку студента і знаходиться у зоні найближчого розвитку. Тому для ефективного розвитку мислення рекомендується використовувати систему нестандартних *навчально-творчих задач*, в кожній з яких міститься невизначеність способу розв'язку і допустима його варіативність. Як стверджує Н.Мамаєва, «будь-яка навчально-творча задача стає навчальною лише тоді, коли студент співвідносить її розв'язання з певними актуальними для нього навчальними цілями. У такому випадку навчальна задача набуває для студента особистісного смислу. Саме тут закладається механізм переходу від найближчих навчальних цілей до віддалених, спрямованих на особистісний творчий розвиток майбутнього педагога [5, с.196].

М. Махмутов пропонує створювати систему навчально-творчих задач шляхом зміни структури задачі:

– задача з недостатніми вихідними даними, через брак яких, не можна дати однозначної відповіді на поставлене питання. Студенти

повинні проаналізувати завдання, визначити відсутні дані і розв'язати задачу;

– задача з зайвими вихідними даними, які роблять її громіздкою і утруднюють розв'язок. Студентам необхідно виокремити тільки необхідні дані і вирішити задачу;

– задача, що має декілька варіантів розв'язку. Студентам необхідно визначити кожний варіант і обґрунтувати, з їх точки зору, оптимальний .

У кожному випадку, вказує автор, студенту необхідно усвідомити наявність протиріччя, неузгодженість між елементами задачі, що стимулює пізнавальну активність. Успішне вирішення нестандартних пізнавальних задач розвиває інтелектуальні здібності, які виявляються в умінні виділяти головне, варіювати матеріал, узагальнювати отримані знання, формує здатність самостійно аналізувати педагогічні процеси та явища, усвідомлювати послідовність педагогічних дій, співставляти раніше засвоєні знання з новими, використовуючи їх для вирішення проблемних ситуацій [6].

Поділяючи точку зору М.Махмутова, Т. Шамова зауважує, що використання методу *навчально-творчих задач* доцільно використовувати тоді, коли є необхідність розвитку у студентів самостійного і творчого мислення, формування у них переконання, що немає готових проторованих шляхів ухвалення стандартних рішень. А, навпаки, кожне рішення потребує всебічного аналізу ситуації та врахування різноманітних чинників, які на неї впливають. Вирішення різноманітних складних проблемних ситуацій, створює умови для набуття і розвитку вмінь аналізувати та ухвалювати обґрунтовані рішення у різних сферах діяльності. Зазначимо, що дидактична цінність методу аналізу полягає в тому, що він навчає правильно і логічно мислити, розвиває вміння спостерігати і аналізувати проблеми, які впливають із певної професійної діяльності [12].

У процесі професійної підготовки студентів доцільним, на думку В. Ягупова є використання *методу «лабіринту дій»*, який передбачає вирішення ситуативної задачі, в інформації про яку є як необхідні, так і побічні відомості. які не стосуються навчальної проблеми. Кожен студент повинен окремо з'ясувати цю інформацію і на її основі скласти чітке уявлення про ситуацію, зробити висновки і прийняти всебічно обґрунтоване рішення з метою знайти правильний вихід із складного становища. Такі ж дії здійснюють і інші студенти, а потім порівнюються прийняті рішення і вибирається на основі обговорення оптимальне. Аналогічно можна цей метод використати і при організації групової роботи[13].

Метод *«лабіринту дій»*, стверджує А. Бадаев, удосконалює вміння працювати з різноманітною інформацією в умовах обмеженої її кількості

та часу, формує навички й уміння вірно оцінювати обстановку, приймати правильне і своєчасне рішення і застосовується в тих випадках, коли потрібно навчити студентів швидко і правильно орієнтуватися в багатоваріантних ситуаціях або в ситуаціях з багатьма можливими рішеннями.

В умовах вирішення конфліктних і екстремальних ситуацій доцільно використовувати метод *інцидентів*, який, з одного боку, спрямований на вдосконалення умінь приймати обґрунтовані рішення в умовах нестачі інформації, а з іншого – на збирання й раціональне використання необхідної для цього інформації. Студенти отримують лише коротке письмове або усне повідомлення про інцидент, але цього аж ніяк не достатньо для прийняття вірного рішення. Тому вони змушені: розібратися в змісті ситуації; визначити проблему; зібрати додаткову інформацію, необхідну для прийняття обґрунтованого рішення. Отримавши необхідну і достатню, на їхню думку, інформацію, студенти аналізують інцидент у невеликих (3-5 осіб) підгрупах, приймають відповідне рішення й пропонують його для обговорення на загальній дискусії, з метою з'ясування, яка з отриманої додаткової інформації мала найбільшу значущість для прийняття ефективного рішення.

Використання методу інциденту дає можливість студенту відпрацювати кілька стандартних стратегій поведінки, які допомагають йому в самий напружений період важкої ситуації увійти до неї активно, конструктивно і тому з мінімальним емоційним напруженням і тим самим тренує здатність подолання вікової та особистої інерційності [1, 3].

Як зазначає І. Лернер, для збору додаткової інформації в умовах проблемної ситуації, або упорядкування інформації безпосередньо в процесі розв'язання творчої задачі, доцільно застосовувати *метод евристичної бесіди*, суть якого полягала в тому, що викладач організовує не повідомлення чи виклад знань, а їх пошук шляхом формулювання проблеми і через постановку ключових запитань: Хто? Що? Навіщо? Де? Чим? Як? Коли?, на які студенти повинні надати відповіді, організовує бесіду, у ході якої вони здійснюють самостійний пошук розв'язку проблемних завдань.

У цьому зв'язку науковець наголошує, що для пошуку студентами вирішення якої-небудь проблеми, викладач повинен так формулювати запитання, щоб відповіді потребували аналізу певних фактів і явищ та водночас висловлювання власних поглядів. Важливу роль у цьому грає послідовність, систематичність і логіка питань, що задаються викладачем і дають можливість студентам отримати нові знання. Критично оцінюючи відповіді, викладач веде студентів до порівняння і зіставлення, аналізу і синтезу, встановлення логічних зв'язків, виведення висновків і

узагальнень. Вміло спрямовуючи бесіду в потрібне русло, заохочує їх до нестандартного вирішення проблеми. [4].

Отже, евристична бесіда розвиває критичне мислення та вміння аргументовано відстоювати власну думку, дає змогу виявити певні прогалини в знаннях, сприяє активному набуттю знань, підвищує інтерес до професійної діяльності.

Один з евристичних методів, який орієнтований на пошук ідей рішення творчої задачі в нових, несподіваних напрямках, найчастіше протилежних традиційним поглядам і переконанням, має назву «метод інверсії», який доцільно використовувати в ситуаціях, коли стереотипні прийоми мислення приводять в «ступик», і в таких випадках природно припустити, що оптимальною є протилежна альтернатива рішення, що потребує нового погляду на ситуацію Як зазначає Дж.Діксон: «Шукайте нові підходи, вивертайте досліджуваний предмет навиворіт, ставте його верх ногами, зупиняйте рухомі частини і приводьте в рух нерухомі» [2,с.48].

Метод інверсії базується на принципі дуалізму (подвійності), оптимального використання протилежних (прямих і зворотних) процедур творчого мислення, діалектичного підходу до аналізу об'єкта дослідження. При використанні даного методу, стверджує автор, необхідно виходити з того, що задачу треба вирішувати з її переформулювання, що всякій ідеї необхідно шукати контрідію, що розв'язати задачу можна шляхом аналізу і синтезу, логічного й інтуїтивного усвідомлення проблеми.

Безсумнівним достоїнством методу інверсії є те, що він дозволяє розвивати діалектику мислення, відшукувати вихід зі здавалося б, безвихідної ситуації, знаходити оригінальні, часом дуже несподівані рішення різного рівня складності і проблемності творчих задач. При цьому слід зазначити, що обмеженням використання методу інверсії є те, що він вимагає від студентів досить високого рівня творчих здібностей, базисних знань, умінь і досвіду. інцидент

У системі інтерактивних методів навчання особливе місце займає кейс-метод. В наукових дослідженнях Ш.Бобохуджаєва, А.Долгорукова, А Корнеєвої, Ю.Сурміна, З. Юлдашева, та ін.розкривається сутність, зміст та методика використання кейс-методу. Зокрема за Ю. Сурмінім суть кейс-методу полягає тому, що студентам пропонується для осмислення реальна життєва ситуація, опис якої не тільки відображає яку-небудь практичну проблему, але й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при її вирішенні. Особливістю кейс-методу є те, що в його змісті відсутні: чітко виражений набір вихідних даних (подається його лаконічний опис,); питання, на які необхідно надати відповідь. Студент має прочитати, проаналізувати і осмислити ситуацію,

викладену в кейсі, самостійно визначити проблему й питання, що потребують вирішення.

Орієнтований кейс-метод, стверджує автор, на співпрацю максимальної кількості студентів у розв'язанні проблеми, з'ясуванні і порівнянні різних точок зору, прийнятті колективних рішень. При застосуванні кейс-методу, увага переміщується з процесу передачі знань на розвиток навичок аналізу і прийняття рішень, які необхідно використовувати для отримання єдиного вірного рішення. Тому результатом застосування кейс-методу є не тільки засвоєні знання, але й уміння майбутньої професійної діяльності

Послугування кейс-методом, зауважує Ю. Сурмін, сприяє опануванню студентами навичками всебічного аналізу ситуацій зі сфери майбутньої професійної діяльності, формуванню здатності до генерації альтернативних рішень, захищати власну точку зору, аргументувати протилежні власній думки, переконувати опонентів, оперативно прийняття рішень «тут і зараз» в ситуації невизначеності [9].

До активного процесу пізнання стимулює студентів метод, який отримав назву «*мозкова атака*». Термін походить від англійського *brainstorming*, що дослівно означає «мозковий штурм». «*Мозковий штурм*» – це метод стимулювання колективного продукування нових ідей, творчої активності для розв'язання проблеми. Суть методу, як зазначає А. П. Панфілова, полягає в тому, що необхідно за невеликий проміжок часу, відшукати найбільшу кількість рішень однієї проблеми. Для цього група учасників розбивається викладачем на дві частини – «генераторів ідей» і «критиків». Завдання «генераторів» полягає в тому, щоб створити якомога більше пропозицій, ідей щодо можливостей вирішення обговорюваної проблеми. Ідеї можуть бути абсолютно різними, несподіваними, неаргументованими і навіть фантастичними. Після збирання пропозицій починається їх оцінка «критиками», яка полягає у всебічному та об'єктивному їх аналізі [8].

Слід підкреслити, що метод мозкового штурму дає змогу розвивати пізнавальний інтерес і активність студента самостійне мислення, уміння формулювати власну думку, чітко її висловлювати і захищати, краще осмислювати навчальний матеріал. Але ефективній організації мозкового штурму може заважати упереджена критика, яка негативно впливає на пошук нестандартних ідей, примушує «генераторів ідей» діяти традиційно, офіційна обстановка, пошук «однозначно правильних» рішень, велика кількість «пояснень» та «обґрунтувань», пасивність студентів.

Висновок. Спираючись на вищезазначене, можемо зробити висновок, що упровадження у навчальний процес інтерактивних методів активізує пізнавальну діяльність студентів, що створює необхідні умови

для: засвоєння і закріплення професійних знань, умінь та навичок; розвитку творчого мислення, орієнтування у новій ситуації та знаходження підходів до вирішення проблем, формулювання, обґрунтування й висловлювання власної думки. Однак слід пам'ятати, що використання інтерактивних методів вимагає значного часу, а тому необхідно у навчальному процесі оптимально поєднувати традиційні й інтерактивні методи навчання.

Список використаної літератури

1. Бадаев А. А. Активные методы обучения /А.А. Бадаев. – М.: Профиздат, 1986. – 217 с.
2. Диксон Дж. Проектирование систем: изобретательство, анализ и принятие решений / Дж.Диксон. – М.: Мир, 1969. – 440 с.
3. Інтерактивні методи навчання: [навч. посіб.] / за заг. ред. П.Шевчука і П.Фенриха. – Цецін: Вид.во. WSAP, 2005. – 170 с.
4. Лернер И.Я. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики / Под ред. М.Н. Скаткина., И.Я. Лернер.– М.: Педагогика,1982. – 319 с.
5. Мамаева Н.А. Нестандартные задачи как средство реализации различных направлений мотивации // Н.А. Мамаева //МКО. – 2005. Ч.1. – С.196-197.
6. Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. – М., 1975. – 368 с.
7. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение: [учеб. пособ для студ.] / А.П Панфилова. – М.: Академия, 2009. – 192 с.
8. Панфилова А.П. Мозговые штурмы в коллективном принятии решений / А.П. Панфилова. – М. : Флинта : МПСИ, 2007. – 320 с.
9. Ситуаційний аналіз, или анатомия кейс-метода / Под ред. Ю.П. Сурмина. – К.: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с..
10. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика /упор.: О Сидоренко, В. Чуба. – К.: Центр іновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
11. Смолкин А.М. Методы активного обучения / А.М. Смолкин. – М.: Высшая школа, 1991. – 176 с.
- 12.. Шамова Т.И. Проблемный подход в обучении. / Т.И Шамова М.: УЦ «Перспектива», 2010. – 64 с.
13. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник / В. В. Ягупов – К.: Либідь, 2002. – 560 с.